

Наталія Ревнюк

**ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА
У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

У статті представлено результати історико-педагогічного аналізу проблеми національної самосвідомості особистості; розкривається розвиваючий та виховний потенціал педагогічного краєзнавства в контексті національної самосвідомості майбутніх учителів.

Ключові слова: національна самосвідомість, педагогічне краєзнавство.

In article are presented results historian-pedagogical analysis of the problem of the national consciousness to personalities; developing and educate potential of pedagogical study of a particular region opens up in the context of national consciousness of future teachers.

Key words: national consciousness, pedagogical study of a particular region.

Європейська освіта була і залишається національною. Наукова й владна еліти, попри кризу їхньої духовності, також є національними. Звідси випливає, що в центрі освітньої реформи в Україні нагальною є побудова національної системи освіти, яка б утверджувала національну ідентичність особи та її національну самосвідомість. Отже, освіта має повернути суспільство до культурно-духовних витоків. Нова парадигма освіти в своїй основі є культуроцентричною. Якщо класична освіта своєю метою вважала залучення індивідів до цивілізаційних здобутків через засвоєння наукового знання, то некласична освіта вбачає свою мету в залученні їх до здобутків національної та світової культури [4, 20].

Проблема формування особистості, впливу різних чинників у цьому процесі, співвідношення понять, за допомогою яких аналізується це явище, не нова. Вона має свою історію, свою філософсько-соціологічну, психолого-педагогічну традицію.

Питання формування національної самосвідомості є одним із центральних у гуманітарних науках взагалі і у педагогіці зокрема та активно розробляється в Україні. Різні його аспекти опрацьовують філософи (О. Забужко), психологи (М. Боришевський), соціологи (В. Євтух, Т. Рудницька), політологи (І. Кресіна), а також педагоги, які досліджують різні аспекти його практичного вирішення. Дослідженню цієї проблеми присвячені праці Г. Гуменюк, Г. Кловак, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, Д. Тхоржевського та ін. [2, 6].

Розвиток суспільства забезпечується завдяки фізичному та духовному відтворенню його членів, виробництву засобів життя. Людина набуває людських рис, формується як особистість шляхом включення в діяльність, суспільні відносини, через привласнення накопиченого попередніми поколіннями досвіду, спілкування з сучасниками, самовдосконалення [9, 423].

Формування особистості – процес соціального розвитку людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина. Відбувається цей процес завдяки засвоєнню гуманітарних дисциплін, виховному впливу сім'ї, школи, суспільства, взаємодії з мистецькими явищами, здатності людини пристосовуватися до зовнішнього оточення, участі у громадському житті, свідомій її підготовці до самостійного дорослого життя.

Першочерговим у формуванні особистості є вплив на її свідомість. Результатом цього впливу повинні бути знання, погляди, переконання, які стимулюють вчинки вихованця, моральну впевненість у суспільній необхідності й особистісній корисності певного типу поведінки, формують готовність активно включатись у передбачену змістом виховання діяльність.

На зміну ідеалу ерудованої людини приходить ідеал висококультурної людини. Його зміст та шляхи втілення викладено в Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)». Вона репрезентує такі типові риси культурної людини, як духовність, національну самосвідомість і культурну толерантність.

Освіта має бути доступною для кожної людини та органічно пов'язаною з національною історією, культурою і традиціями. Виховання національної самосвідомості не означає культурної замкненості. Навпаки, національна самототожність в умовах глобальної інтеграції України до європейського та міжнародного співробітництва утверджується в діалозі культур, який відбувається надзвичайно інтенсивно [5, 23].

В Україні вчитель завжди був втіленням найвищих духовних прагнень народу, а особистість педагога наділялася особливими духовно-моральними якостями: мудрістю, справедливістю, добротою, розумом. Безсумнівно, що й особистість вчителя і його професійна діяльність повинні наповнюватися високими ідеалами та прагненнями, які відповідають потребам саморозвитку і необхідності удосконалення оточуючих, насамперед, учнів.

Тому особливої уваги сьогодні набуває проблема формування національної самосвідомості майбутніх учителів. Адже від рівня її сформованості залежить результативність їхньої професійної діяльності. Відповідальність за повноцінне виховання молодого покоління, зокрема, покладається на вчителів, які можуть ефективно формувати національну самосвідомість учнів, впливаючи не тільки на інтелектуальну, а й на емоційну сферу особистості.

Виховання національної самосвідомості особистості досягається за-

собами рідної мови, історії України, українознавства, фольклору, народних традицій, звичаїв, обрядів, народної педагогіки, мистецтва, родинно-побутової культури, краєзнавства, рідної природи, економіки, характеру господарювання, національної символіки тощо.

Аналіз сучасних наукових праць засвідчив, що серед системи виховних засобів визначальна роль у вихованні національної самосвідомості особистості відводиться педагогічному краєзнавству – джерелу пам'яті, духовному набутку, дієвому засобу формування національної самосвідомості [2, 10].

Рахуючи педагогічне краєзнавство ефективним засобом підготовки майбутніх фахівців, пропонуємо систематично знайомити студентів з історією народної освіти регіону, рекомендує ретельно вивчати біографії вчителів місцевих шкіл, радить аналізувати і описувати досвід передових вчителів і педагогічних колективів. Вивчення педагогічного краєзнавства допоможе студентові залучитися до педагогічної культури краю, розвинути такі професійні якості, як: творчий підхід до педагогічного процесу; прагнення до професійного зростання; потреба в організації своєї діяльності з урахуванням специфіки рідного краю; залучення до історії своєї малої батьківщини; опора на значущі погляди авторитетних педагогів, включення їх в свою професійну діяльність; розвиток інтересу до архівних джерел.

Відповідно до мети нашого дослідження, основним засобом формування національної самосвідомості студента виступає освітній потенціал педагогічного краєзнавства, рушійними силами реалізації якого виступають:

- актуалізація креативної складової навчально-виховного процесу;
- формування установки на оволодіння педагогічно-краєзнавчим матеріалом;
- розширення сфери продуктивного прояву і застосування майбутнім педагогом своїх творчих здібностей;
- відповідність змісту і форм виховання вирішуваним завданням;
- комплексна організація навчально-пізнавальної, навчально-практичної, самостійної, аудиторної і позааудиторної діяльності.

До основних методів формування національної самосвідомості студента в змістовному контексті педагогічного краєзнавства ми відносимо:

- розробку системи творчих завдань для студентів, що максимально наближаються до діяльності педагога на творчому рівні (прогнозування, висунення і перевірка гіпотез, конструювання);
- посилення професійної спрямованості позааудиторної роботи і створення умов для прояву індивідуальної своєрідності та творчого самовираження студента;
- поєднання професійної складової виховної діяльності з інтересами і творчими можливостями студентів.

У результаті розкриття взаємозв'язку й взаємозалежності між опануванням студентами українськими національними цінностями та розвитком у них національної самосвідомості, було обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування цього складного соціально-психічного утворення в майбутніх учителів, які полягали у:

- практичному застосуванні набутих краєзнавчих знань у позааудиторній виховній роботі, соціокультурній діяльності; залученні студентів до науково-дослідної роботи з метою поглиблення та розширення їхніх знань щодо культурно-історичного розвитку українського народу, закономірностей, напрямів і засобів етнізації особистості;

- вихованні ініціативності, самостійності, творчих здібностей студентів, реалізації їхніх талантів, обдарувань і пізнавального інтересу в галузі педагогічного краєзнавства; готовності до самоосвіти, самовиховання та самореалізації;

- введенні у зміст педагогічної освіти системи краєзнавчих знань, які відповідають рівню сучасної вітчизняної науки та культури, втілюють у собі національні та загальнолюдські цінності й сприяють пізнанню ідейного та духовного багатства свого народу й на цій основі – себе як індивідуальності та як частки своєї нації;

- розробці та апробації в навчально-виховному процесі відповідної системи краєзнавчих понять;

- розвитку внутрішньої мотивації, створенні інтелектуального та емоційного фону, який сприяє свідомому та глибокому засвоєнню українських національних цінностей і їх використанню на практиці;

- акцентуванні особливої уваги на поєднанні навчальної та дослідно-пошукової діяльності студентів;

- використанні системності в навчально-виховному процесі та міжпредметних зв'язків за умов дотримання поетапності та наступності;

- підготовці викладачів до інноваційної діяльності;

- систематичному діагностуванні викладачами та корекції (за необхідністю) розвитку національної самосвідомості майбутніх учителів.

Аналіз теоретичних підходів до процесу, що вивчається, і логіка нашого дослідження дозволяють виділити комплекс педагогічних умов ефективного формування національної самосвідомості студента при освоєнні змісту педагогічного краєзнавства в освітньому просторі педагогічного університету:

- актуалізація особистої потреби в творчому саморозвитку;

- педагогічна систематизація краєзнавчого матеріалу;

- використання творчих форм і методів включення студентів в пошукову педагогічно-краєзнавчу діяльність.

Мотивація творчого саморозвитку студентів пов'язана із зміцненням позитивної мотивації студента на професію вчителя.

На наш погляд, сформувати мотивацію на професію вчителя – значить торкнутися важливих інтересів студентів, створити умови для їх творчої самореалізації в освітньому просторі університету і майбутньої педагогічної діяльності, надати можливість вільного вибору ситуацій творчого професійно-особового самовизначення. У контексті нашого дослідження – це і спонукання студентів до пошукової педагогічно-краєзнавчої діяльності як найважливішої умови продуктивного освоєння змісту педагогічного краєзнавства; формування особової установки на усвідомлене оволодіння системою педагогічно-краєзнавчих знань, умінь і навиків; формування інтересу до проблем розвитку педагогічної культури краю.

Ретельний відбір краєзнавчого матеріалу педагогічного напрямку передбачає максимальну систематизацію інформації культурно-регіонального значення, включаючи широкий спектр відомостей про вчительську працю. Реалізація означеної педагогічної умови пов'язана з розвитком адекватних уявлень про специфіку вчительської праці, вимог, які пред'являються до особи педагога, навиків і умінь, необхідні для оптимальної організації майбутньої педагогічної діяльності.

Ми вважаємо, що розвиваючий та виховний потенціал педагогічного краєзнавства ефективно реалізовуватиметься, а педагогічно-краєзнавча робота стане для студентів захоплюючою, значущою і результативною тільки в тому випадку, якщо майбутні вчителі візьмуть безпосередню участь в пошуку нових, невідомих відомостей про історію створення свого краю, становлення вчительських династій, розвиток шкіл (освітніх установ).

Активізації процесів формування національної самосвідомості майбутнього вчителя в значній мірі сприяє використання творчих форм і методів включення студентів в пошукову педагогічно-краєзнавчу діяльність.

За своєю суттю пошукова педагогічно-краєзнавча діяльність є пошуком і відкриттям нового знання при вивченні педагогічного минулого і сьогодення. Це розширює сферу індивідуальної професійної майстерності і дає кожному з учасників можливість творчо застосовувати продуктивні методи і прийоми своїх колег в освітньому процесі.

Вважаємо, що такі ознаки, як сформованість національної самосвідомості особистості, наявність необхідних знань з національної культури, здатність і потреба сприймати та перетворювати дійсність згідно з національними традиціями, умінь реалізувати свій досвід у педагогічній діяльності мають бути притаманні майбутнім учителям, оскільки на них покладається особлива відповідальність за виховання молодого покоління.

Формування національної самосвідомості особистості є цілісним, довготривалим процесом, внаслідок якого формується складне соціально-психічне утворення особистості, яке є самоусвідомленням причетності до нації, готовністю сумлінно й творчо працювати на благо Вітчизни, зміцнювати єдність свого народу, Українську державу, спонукає до національної самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Капацина А. Виховання самосвідомості особистості студента як умова її розвитку і самореалізації / А. Капацина // Рід. шк. – 2004. – № 11. – С. 26–27.
2. Матіяш Валентина Василівна. Педагогічне краєзнавство в підготовці майбутніх учителів початкових класів до гуманітаризації навчання: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 1999. – 19 с.
3. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження. // За ред. С.Д. Максименка, М.Й. Боришевського. – К., 1999. – 210 с.
4. Рижак Л. Система освіти в Україні та її перспективи: філософський аналіз // Вісник Львівського університету філософські науки. – 2004. – вип. 6. – С. 16–26.
5. Рижак Л. Система освіти в Україні та її перспективи: філософський аналіз // Вісник Львівського університету філософські науки. – 2004. – Вип. 6. – С. 16–26
6. Свіденська Г.М. Активний розвиток самосвідомості як запорука формування здібної до рефлексії особистості // Актуальні проблеми психології: Том 6. За ред. С.Д. Максименка. – К., 2002. – Вип. 3. (2 частина). – 302 с.
7. Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи. Методичний посібник для вчителів / За ред. академіка Д.О. Тхоржевського. – К., 1999. – 295 с.
8. Фельдштейн Д. И. Психология развивающейся личности: избранные психол. труды / Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого-социальный ин-т. – М., 1996. – 512 с.
9. Философский словарь / Под. ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.